

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Аналіз основних показників соціально-економічного розвитку Харківської області та її адміністративно-територіальних одиниць

У роботі здійснено аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області та її адміністративно-територіальних одиниць. Харківська область має досить потужний економічний потенціал та демонструє високий рівень соціально-економічного розвитку. Водночас асиметрії в розвитку адміністративно-територіальних одиниць Харківського регіону не зменшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних територій регіону до менш спроможних призводить до внутрішньої регіональної напруженості та позбавляє адміністративно-територіальні одиниці стимулів до економічного зростання. Створення ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні в Україні є одним з пріоритетних завдань проведення структурних реформ. Одним із головних напрямів усунення міжрегіональної диференціації та подолання проблем регіонального розвитку в Україні є модернізація системи адміністративно-територіального устрою та органів місцевого самоврядування, за рахунок реалізації реформи децентралізації влади.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, адміністративно-територіальні одиниці, нерівномірність, соціально-економічні показники, розвиток територій.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 11.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Анализ основных показателей социально-экономического развития Харьковской области и ее административно-территориальных единиц

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Analysis of the Main Indicators of Socio-Economic Development of the Kharkiv Region and its Administrative-Territorial Units

В работе проведен анализ социально-экономического развития Харьковской области и ее административно-территориальных единиц. Харьковская область имеет достаточно мощный экономический потенциал и демонстрирует высокий уровень социально-экономического развития. Вместе с тем, асимметрии в развитии административно-территориальных единиц Харьковского региона не уменьшаются, при этом постоянное перераспределение ресурсов от экономически более самодостаточных территорий региона к менее самодостаточным приводит к внутренней региональной напряженности и лишает административно-территориальные единицы стимулов к экономическому росту. Создание эффективной системы организации и управления социально-экономическим развитием на местном уровне в Украине является одним из приоритетных заданий проведения структурных реформ. Одним из главных направлений устранения межрегиональной дифференциации и преодоления проблем регионального развития в Украине является модернизация системы административно-территориального устройства и органов местного самоуправления, за счет реализации реформы децентрализации власти.

The publication conducts an analysis of the socio-economic development of the Kharkiv region and its administrative-territorial units. The Kharkiv region has a fairly strong economic potential and demonstrates a high level of socio-economic development. Along with this, asymmetries in the development of administrative-territorial units of the Kharkov region do not decrease, the constant reallocation of resources from the more economically self-sufficient territories in the region towards the less self-sufficient leads to internal regional tensions and deprives the administrative-territorial units of incentives to economic growth. Establishment of an effective system of organization and management of socio-economic development at the local level in Ukraine remains one of the priority tasks for implementing structural reforms. One of the main directions in addressing the interregional differentiation and overcoming problems of regional development in Ukraine is modernization of both administrative-territorial organization and local self-government bodies, through the implementation of the decentralization reform.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, административно-территориальные единицы, неравномерность, социально-экономические показатели, развитие территорий.

Keywords: socio-economic development, administrative-territorial units, inequality, socio-economic indicators, development of territories.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Библ.:** 11.

Fig.: 4. **Tabl.:** 8. **Bibl.:** 11.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (Derzhprom, 8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник отдела проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (Derzhprom, 8 floor, 7 entrance, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Інтеграція України в сучасне світове товариство нерозривно пов'язана з гострою необхідністю якомога повного дослідження соціально-економічного потенціалу регіонального рівня господарювання, оскільки взаємодії економічних, соціальних і екологічних процесів, що відбуваються на конкретних територіях, не лише впливають на стан розвитку регіону і матеріальне благополуччя населення, а й дзеркально відображують сучасні суспільні процеси в країні та дають можливість прогнозування майбутньої перспективи. Актуальним для ефективного регіонального управління в Україні на сьогодні залишаються питання розвитку децентралізації управління економікою, оскільки лише ініціатива в регіоні безпосередньо дає можливість забезпечити ефективний розвиток власного господарства.

Проблемам нерівномірності соціально-економічного розвитку як регіонів України, так і регіонів країн світу присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків. Так, необхідно виділити праці: Долішнього М. І., Варналія З. С., Мокія А. І., Новікової О. Ф., Романюк О. Ф., Романюк С. А., Кизима М. О., Кузнецова А. В. та інших [1–7].

Однак, внаслідок важливості, складності та взаємозалежності з цілим колом інших соціально-економічних процесів, вищезазначена проблематика залишається у полі постійної уваги дослідників та практиків. Світова практика свідчить, що існують суттєві відмінності та особливості розвитку регіонів та окремих територій в країнах світу, що визначає їх соціально-економічний розвиток. Отже, дослідження, спрямовані на аналіз глобальних та вітчизняних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів та окремих територій країн світу й України, залишаються вкрай актуальними.

Мета статті – здійснити аналіз і оцінку стану соціально-економічного розвитку та потенціалу Харківської області та визначити їх значення для економіки України.

Завдання статті – провести аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області та оцінити його значення для економіки України. Оцінити рівень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць Харківської області. Здійснити порівняльний аналіз окремих соціально-економічних показників адміністративно-територіальних одиниць Харківської області для виявлення рівня нерівномірності їх розвитку.

Харківська область – територія Слобідської України в межах Придніпровської низовини і Середньоруської височини, розташована на сході України. Довжина регіону з півночі на південь складає 210 км, зі сходу на захід – 225 км. Площа Харківської області – 31,4 тис. кв. км (5,2% території України), регіон посідає 4-е місце в країні, поступаючись лише Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській областям (рис. 1).

На сході Харківська область межує з Луганською, на південному сході – з Донецькою, на південному заході – з Дніпропетровською, на заході та північному заході – з Полтавською і Сумською областями України, на півночі та північному сході – з Белгородською областю Російської Федерації. Таким чином, регіон є прикордонною територією.

Харківська область має вигідне географічне розташування:

- ✦ з'єднує через порти Чорного й Азовського морів Російську Федерацію з країнами Центральної та Східної Європи;

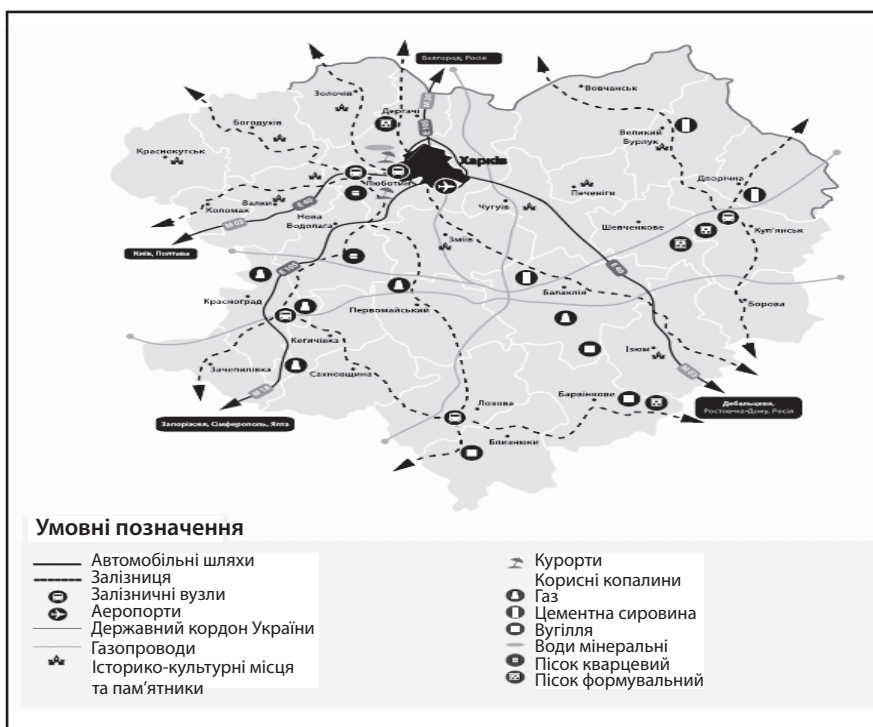

Рис. 1. Карта Харківської області. Інвестиційний паспорт [8]

- ✦ через територію області проходять стратегічні автомагістралі: Київ – Харків – Ростов; Москва – Харків – Сімферополь;
- ✦ м. Харків – головний вузловий центр залізничного сполучення східної України, що обслуговує шість суміжних областей;
- ✦ у місті є міжнародний аеропорт, що приймає пасажирські літаки усіх типів.

Природно-ресурсний потенціал Харківської області складається з мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних та природно-рекреаційних ресурсів. Регіон за природно-ресурсним потенціалом (4,3% від сумарного в Україні) займає 5-е місце в Україні після Донецької (12,3%), Дніпропетровської (10,9%), Луганської (8,8%) областей та Автономної Республіки Крим (6,0%).

Чисельність населення області станом на 1 січня 2014 р. становить 2737,2 тис. осіб (4-е місце на Україні після м. Києва, Донецької та Дніпропетровської областей), у тому числі міське населення – 2202,5 тис. осіб (80,5%), сільське населення – 534,7 тис. осіб (19,5%).

Особливістю національного складу населення Харківщини є його багатонаціональність. На території області проживають представники 111 національностей і народностей, серед них: українці (70,7%), росіяни (25,6%), білоруси (0,5%), євреї (0,4%), вірмени (0,4%) та інші [9].

Адміністративно-територіальний устрій Харківської області представлений 27 адміністративними районами, 17 містами, у тому числі 7 з них мають обласне значення (Харків, Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв). В області налічується 61 селище міського типу, 381 сільська рада, 1677 сільських населених пунктів. Місце кожного адміністративного району за площею, чисельністю та щільністю населення представлено в *табл. 1*.

Найбільшим за територією є Балаклійський район, найменшими – Лозівська та Чугуївська міські ради. За чисельністю населення перші місця займають м. Харків, Харківський і Дергачівський райони. Найбільше скупчення населення спостерігається в містах Харкові, Лозовій і Чугуєві.

Вигідне географічне розташування та наявний природно-ресурсний потенціал сприяють прискореному соціально-економічному розвитку Харківської області, внаслідок чого вона займає вагоме місце в економіці України (*табл. 2*).

Відповідно до представлених у *табл. 2* даних територія області становить 5,2% від загальної площі країни. У регіоні проживає 7,0% міського населення України та 3,8% сільського. Частка валового регіонального продукту в 2012 р. становила 5,6% від сумарного обсягу по країні. Обсяги промислової та сільськогосподарської продукції у 2013 р., виробленої в області, становлять відповідно 5,8% та 5,8%. Питома вага капітальних інвестицій, спрямованих в економіку регіону, дорівнює 3,5%. Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП) у 2013 р. на 0,8 відс. пункти нижчий за середнє значення по Україні.

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку Харківської області (*табл. 3*) вказує на позитивні зміни, що відбулися в регіоні за період 2000–2013 рр.: зростання валового регіонального продукту на одну особу – в 10,7 разу; капітальні інвестиції збільшені в 6,8 разу, обсяги реалізованої промислової продукції та реалізованих послуг – у 9,0 і 10,5 разу відповідно. Сфера внутрішньої торгівлі розширена в 13,8 разу (роздрібний товарооборот), зовнішньої торгівлі – у 6,3 разу (експорт товарів). Рівень зареєстрованого безробіття скорочений у 2 рази, середньомісячна заробітна плата збільшилася в 12,9 разу.

За результатами роботи промисловості у 2013 р. область займає 5-е місце в Україні з питомою вагою обсягів реалізованої промислової продукції 5,8% у загальноукраїнських показниках.

Структура промисловості представлена основними видами діяльності, провідними з яких є виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (30,4% від обсягу реалізованої промислової продукції регіону у 2013 р.), машинобудування (15,9%) та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (19,8%) (*рис. 2*).

За період 2005–2013 рр. в адміністративній структурі обсягів реалізованої промислової продукції Харківської області відбулися часткові зміни, які представлені в *табл. 4*.

Промисловим центром області є м. Харків, на території якого у 2013 р. вироблено 55,6% промислової продукції регіону. Промислово розвиненими є Балаклійський (11,9%), Зміївський (6,7%) і Дергачівський (5,0%) райони, їх частка в структурі випуску промислової продукції області за період 2005–2013 рр. зросла на 5,6 відс. пункти, 1,7 відс. пункти і 1,3 відс. пункти відповідно. Потужним промисловим районом є також Харківський район (11,6%), однак питома вага обсягів виробленої промислової продукції має тенденцію до зниження (з 15,0% у 2005 р. до 11,6% у 2013 р.). Майже половина районів області не виробляють і 1 відсотка від загального обсягу промислової продукції.

За обсягом реалізованої промислової продукції адміністративні одиниці Харківської області у 2013 р. розподілилися таким чином (*рис. 3*).

За обсягами сільськогосподарського виробництва у 2013 р. Харківська область займає 6-е місце в Україні, питома вага валової продукції сільського господарства становить 5,8% у загальноукраїнських показниках (*табл. 5*).

Відповідно до представлених у *табл. 5* даних зниження обсягів валової продукції сільського господарства в області за період 1990–2013 рр. на 6,3%, або на 988,3 млн грн (з 15 632,8 млн грн у 1990 р. до 14 644,5 млн грн у 2013 р.) відбувалося на фоні загальної тенденції погіршення стану сільського господарства в Україні, про що свідчить збереження питомої ваги регіону в цій галузі. Проте має місце втрата позиції регіону порівняно з іншими в країні з 3-го місця – у 1990 р. до 6-го – у 2013 р.

Адміністративні одиниці Харківської області на 1 січня 2014 р.

Адміністративна одиниця	Територія			Чисельність населення			Щільність населення	
	км ²	питома вага, %	ранг	тис. осіб	питома вага, %	ранг	осіб на 1 км ²	ранг
Харківська область, у тому числі райони:	31418,5	100,0	–	2737,2	100,0	–	87	–
Балаклійський	1986,5	6,32	1	83,0	3,03	4	42	12
Барвінківський	1364,5	4,34	7	22,8	0,83	23	17	30
Близнюківський	1380	4,39	5	19,7	0,72	27	14	32
Богодухівський	1160,3	3,69	14	39,7	1,45	12	34	14
Борівський	875,3	2,79	23	17,3	0,63	30	20	25
Валківський	1010,5	3,22	18	32,0	1,17	15	32	15
Великобурлуцький	1220,8	3,89	10	22,9	0,84	22	19	28
Вовчанський	1888,6	6,01	2	47,7	1,74	9	25	20
Дворічанський	1112,4	3,54	16	18,2	0,67	28	16	31
Дергачівський	895,2	2,85	22	95,1	3,48	3	106	9
Зачепилівський	794	2,53	24	15,5	0,57	32	20	26
Зміївський	1364,7	4,34	6	72,4	2,65	5	53	10
Золочівський	968,6	3,08	21	26,8	0,98	19	28	17
Ізюмський	1553,5	4,94	3	17,9	0,65	29	12	34
Кегичівський	782,5	2,49	25	21,3	0,78	25	27	19
Коломацький	329,5	1,05	28	7,3	0,26	34	22	21
Красноградський	985,1	3,14	19	45,2	1,65	11	46	11
Краснокутський	1040,8	3,31	17	28,7	1,05	18	28	18
Куп'янський	1280,3	4,07	9	25,3	0,92	20	20	27
Лозівський	1403,5	4,47	4	29,8	1,09	17	21	23
Нововодолазький	1182,7	3,76	12	33,9	1,24	13	29	16
Первомайський	1194,5	3,80	11	16,3	0,60	31	14	33
Печенізький	467,5	1,49	26	10,3	0,38	33	22	22
Сахновщинський	1169,9	3,72	13	21,8	0,80	24	19	29
Харківський	1364,3	4,34	8	182,9	6,68	2	134	8
Чугуївський	1148,6	3,66	15	46,8	1,71	10	41	13
Шевченківський	977,4	3,11	20	20,8	0,76	26	21	24
м. Харків	350	1,11	27	1451,1	53,01	1	4146	1
м. Ізюм	40,8	0,13	29	51,2	1,87	8	1254	5
м. Первомайський	30,8	0,10	32	31,0	1,13	16	1006	6
Куп'янська міськрада	33,4	0,11	30	57,5	2,10	7	1721	4
Лозівська міськрада	18,1	0,06	33	67,0	2,45	6	3702	2
Люботинська міськрада	31,1	0,10	31	24,7	0,90	21	793	7
Чугуївська міськрада	12,8	0,04	34	33,2	1,21	14	2596	3

Джерело: складено за даними [11].

Розвиток рослинництва в регіоні є стабільно високим, область посідає 3-є місце серед регіонів України з питомою вагою 6,3% у 2013 р.

Негативні зміни, що мали місце в галузі тваринництва, призвели до зниження обсягів валової продукції в цій сфері з 1990 р. до 2013 р. на 51,6%, або на 3 756,7 млн грн (з 7281,8 млн грн у 1990 р. до 3525,1 млн грн у 2013 р.)

і погіршення позиції області в загальноукраїнських показниках з 3-го місця – у 1990 р. до 9-го – у 2013 р., а також вплинули на загальний стан розвитку сільсько-го господарства регіону в цілому.

Сфера послуг є достатньо розвинутою. За обсягом реалізованих послуг регіон займає 5-є місце в Україні з питомою вагою 4,2% у загальноукраїнських показниках.

Харківська область в економіці України у 2013 р.

Показник	Харківська область	Україна	Питома вага, %
Територія, тис. км ² *	31,4	603,5	5,20
Кількість наявного населення, тис. осіб *	2737,2	45426,2	6,03
Частка міського населення, тис. осіб *	2202,5	31336,6	7,03
Частка сільського населення, тис. осіб *	534,7	14089,6	3,79
Щільність населення, осіб на км ² *	87,0	75,3	–
Валовий регіональний продукт, млн грн (дані за 2012 р.)	82223,0	1459096,0	5,64
Обсяг промислової продукції, млн грн	78114,2	1354745,4	5,77
Обсяг продукції сільського господарства, млн грн	14644,5	252859,0	5,79
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	9292,6	267728,0	3,47
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	2216,3	58156,9	3,81
Обсяг експорту товарів, млн дол. США	1987,3	63320,7	3,14
Обсяг імпорту товарів, млн дол. США	2280,0	76986,8	2,96
Оборот роздрібною торгівлі, млн грн	61979,0	888773,0	6,97
Рівень зареєстрованого безробіття за методологією МОП	6,4	7,2	–

Примітка: * – на 01.01.2014 р.

Джерело: складено за даними [10; 11].

Таблиця 3

Динаміка соціально-економічного розвитку Харківської області у 2000–2013 рр.

Показник	2000 р.	2013 р.	Темп зміни, %
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн	8271,0	82223,0*	994,1
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) на одну особу, грн	2799,0	29972,0*	1070,8
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	8640,1	78114,2	904,1
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млн грн	8730,0	14644,5	167,7
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	1372,6**	9292,6	677,0
Роздрібний товарооборот (у фактичних цінах), млн грн	2031,3	27978,5	1377,4
Обсяг реалізованих послуг (у фактичних цінах), млн грн	1582,3	16539,5	1045,3
Експорт товарів, млн дол. США	315,3	1987,3	630,3
Експорт послуг, млн дол. США	24,6	345,0	1402,4
Імпорт товарів, млн дол. США	450,5	2337,3	518,8
Імпорт послуг, млн дол. США	5,1	181,4	3556,9
Кількість постійного населення (на кінець року), тис. осіб	2921,8	2721,6	93,1
Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб	–28,5	–12,8	44,9
Рівень зареєстрованого безробіття (за методологією МОП), %	13,1	6,4	48,9
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн	230,0	2975,0	1293,5

Примітка: * – дані за 2012 р., ** – дані за 2002 р.

Джерело: складено за даними [11].

Відповідно до наведених даних (табл. 6) за період 2005–2013 рр. показники сфери послуг у Харківській області зросли у 3,2 разу, у тому числі найбільше зростання досягнуто в Богодухівському (35,6 разу), Первомайському (23,2 разу), Барвінківському (20,8 разу), Близнюківському (19,2 разу) і Нововодолазькому (18,9 разу) районах.

Найбільш поширеною і стабільною діяльністю підприємств у сфері послуг залишається в містах Харків,

Ізюм, Куп'янськ, (1–5-е місця протягом дослідженого періоду); Харківському (2-е місце) і Дергачівському районах (3-4-е місце).

На рис. 4 показано розподілення адміністративно-територіальних одиниць Харківської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р.

Центром надання послуг залишається м. Харків, в якому зосереджено 90,6% обсягів наданих послуг у 2013 р. Розвивається сфера послуг в містах Ізюм (0,7%

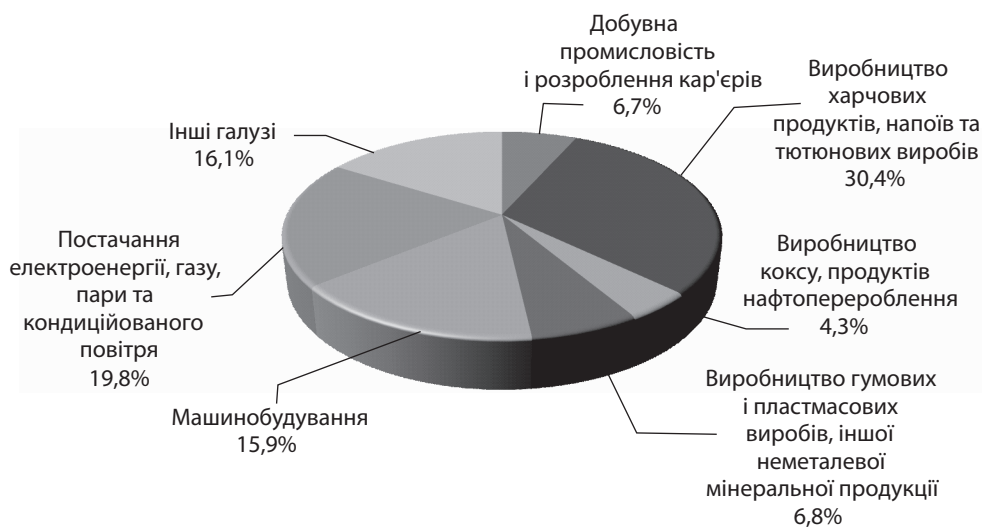

Рис. 2. Структура реалізованої промислової продукції Харківської області за видами діяльності за 2013 р.

Джерело: укладено за даними [11].

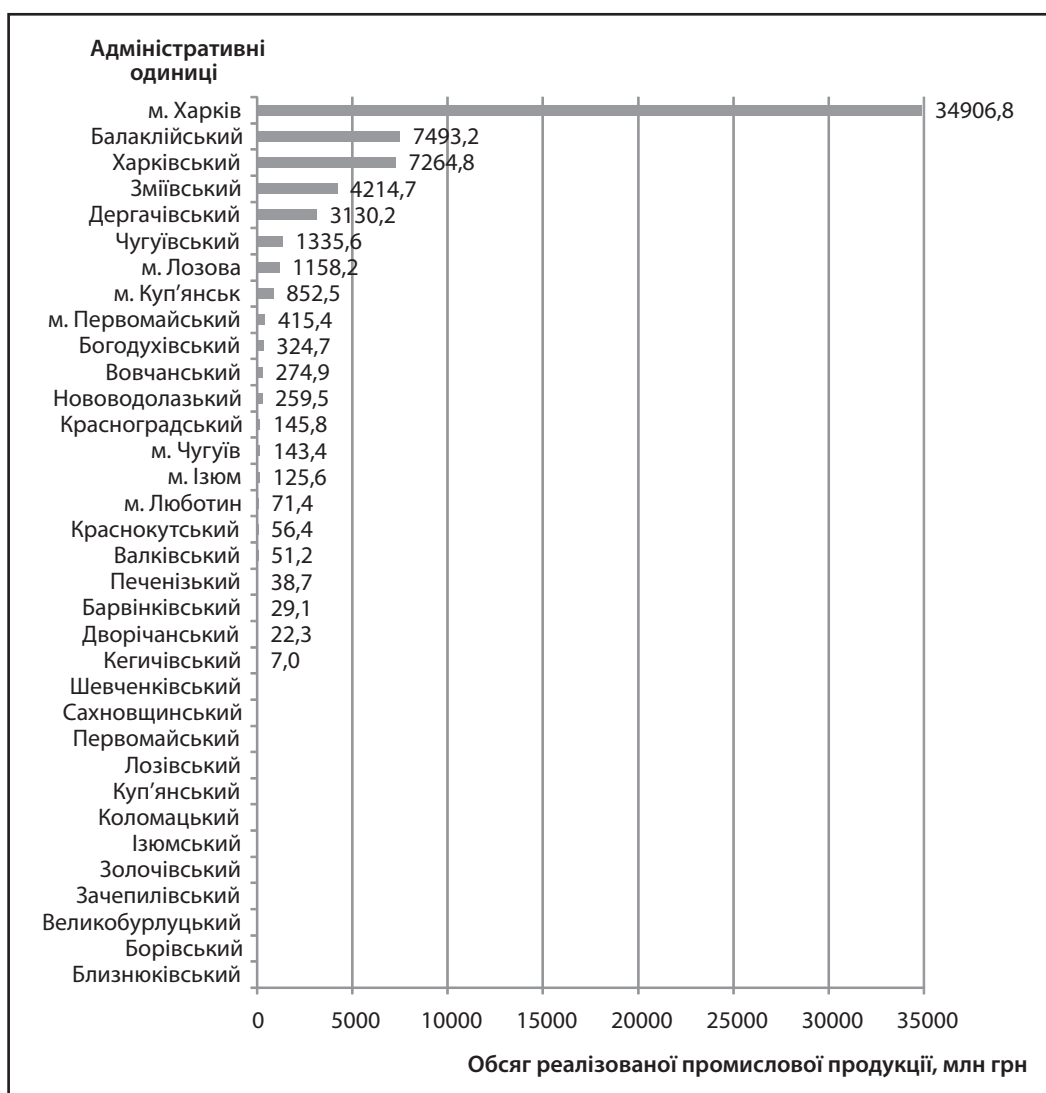

Рис. 3. Розподіл адміністративно-територіальних одиниць Харківської області за обсягом реалізованої промислової продукції у 2013 р.

Джерело: складено за даними [11].

ЕКОНОМІКА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 4

Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за адміністративно-територіальними одиницями Харківської області за 2005–2013 рр.

Адміністративна одиниця	2005 р.			2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Харківська область, у т. ч.	18204,1	100,0	-	47698,3	100,0	-	56876,3	100,0	-	60381,1	100,0	-	62814,5	100,0	-
Балаклійський	1144,8	6,3	3	5147,7	10,8	3	7419,2	13,0	2	7353,9	12,2	2	7493,2	11,9	2
Барвінківський	5,7	0,0	24	...	-	-	...	-	-	15,2	0,0	19	29,1	0,0	20
Близнюківський	...	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Богодухівський	56,1	0,3	15	163,3	0,3	12	208,6	0,4	11	216,0	0,4	12	324,7	0,5	10
Борівський	1,5	0,0	25	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Валківський	19,4	0,1	20	7,0	0,0	20	18,4	0,0	19	21,3	0,0	18	51,2	0,1	18
Великобурлуцький	90,0	0,5	12	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Вовчанський	138,8	0,8	9	617,6	1,3	8	283,2	0,5	9	290,2	0,5	11	274,9	0,4	11
Дворічанський	6,1	0,0	23	2,3	0,0	21	5,8	0,0	20	2,4	0,0	21	22,3	0,0	21
Дергачівський	665,0	3,7	5	1831,0	3,8	5	2793,1	4,9	5	2708,6	4,5	5	3130,2	5,0	5
Зацепилівський	...	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Зміївський	915,3	5,0	4	2459,1	5,2	4	3054,8	5,4	4	3775,8	6,3	4	4214,7	6,7	4
Золочівський	9,6	0,1	22	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Ізюмський	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Кегичівський	35,2	0,2	18	120,8	0,3	14	99,4	0,2	15	6,1	0,0	20	7,0	0,0	22
Коломацький	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Красноградський	87,7	0,5	13	62,2	0,1	17	81,7	0,1	17	98,4	0,2	17	145,8	0,2	13
Краснокутський	25,0	0,1	19	40,7	0,1	18	74,9	0,1	18	116,0	0,2	15	56,4	0,1	17
Куп'янський	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	...	-	-
Лозівський	...	-	-	15,4	0,0	19	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Нововодолазький	44,8	0,2	17	182,7	0,4	11	249,4	0,4	10	583,1	1,0	9	259,5	0,4	12
Первомайський	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Печенізький	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-	38,7	0,1	19

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Сахновщинський	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
Харківський	2737,0	15,0	2	6260,3	13,1	2	6503,7	11,4	3	6663,9	11,0	3	7264,8	11,6	3
Чугувський	191,9	1,1	8	1189,7	2,5	7	1080,6	1,9	7	1291,6	2,1	7	1335,6	2,1	6
Шевченківський	11,8	0,1	21	...	-	-	...	-	-	...	-	-	...	-	-
м. Харків	11004,4	60,5	1	26636,1	55,8	1	31845,2	56,0	1	34141,8	56,5	1	34906,8	55,6	1
м. Ізюм	85,7	0,5	14	424,2	0,9	10	103,3	0,2	14	126,1	0,2	13	125,6	0,2	15
м. Куп'янськ	273,0	1,5	7	561,6	1,2	9	606,2	1,1	8	651,1	1,1	8	852,5	1,4	8
м. Лозова	331,4	1,8	6	1248,5	2,6	6	1610,6	2,8	6	1344,7	2,2	6	1158,2	1,8	7
м. Люботин	48,4	0,3	16	101,6	0,2	16	96,0	0,2	16	121,5	0,2	14	71,4	0,1	16
м. Первомайський	116,9	0,6	10	105,4	0,2	15	193,0	0,3	12	291,2	0,5	10	415,4	0,7	9
м. Чугув	112,9	0,6	11	124,1	0,3	13	111,3	0,2	13	111,0	0,2	16	143,4	0,2	14

Примітка: ...* – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: складено за даними [1].

в загальнообласних показниках обсягів наданих послуг), Куп'янськ (0,6%) і Лозова (0,6%) та районах області Харківському (2,8%), Дергачівському (1,1%) і Богодухівському (0,5%). У решті районах сфера послуг потребує подальшого розвитку і розширення (див. рис. 4).

За показником обсягу прямих іноземних інвестицій область за результатами 2013 р. займає 4-е місце в Україні, питома вага інвестованих іноземних коштів в економіку регіону становить 3,8% від загальноукраїнського показника.

У табл. 7 представлено інвестиції зарубіжних країн в економіку Харківської області в розрізі районів у 2000 та 2013 рр.

З наведених даних видно, що основні іноземні інвестиції спрямовані в м. Харків, інші ж райони отримують набагато менше коштів. Проте в останні роки розмір іноземних інвестицій, які спрямовуються в райони, поступово зростає.

Характерними індикаторами ефективності розвитку територій регіону є порівняння соціально-економічних показників адміністративно-територіальних одиниць області в розрахунку на одиницю населення (табл. 8).

Відповідно представлених у табл. 8 даних найбільш розвиненими промисловими районами області в розрахунку на одну особу є Балаклійський, Зміївський, Харківський, Дергачівський, Чугувський райони, а також м. Харків. За обсягами сільськогосподарської продукції на одну особу лідирують Валківський, Сахновщинський, Кегичівський та Первомайський райони. За обсягом реалізованих послуг на одну особу попереду міста Харків, Лозова, Первомайський, Куп'янськ і Валківський район області.

ВИСНОВКИ

Представлений аналіз соціально-економічного розвитку Харківської області дозволяє зробити такі основні висновки.

1. Харківська область має досить потужний економічний потенціал та демонструє високий рівень соціально-економічного розвитку. Регіон займає:

- ✦ 4 місце в Україні за сумою валового регіонального продукту;
- ✦ 5 місце – за обсягом реалізованої промислової продукції та обсягом реалізованих послуг;
- ✦ 6 місце – за обсягом продукції сільського господарства.

2. Водночас, її адміністративні одиниці розвиваються нерівномірно, що знаходить відображення в нерівномірності районних показників:

- ✦ за площею, чисельністю та щільністю населення;
- ✦ відставання показників соціально-економічного розвитку більшості районів від середніх по області.

3. Розрив між соціально-економічними показниками та їх динамікою за адміністративно-територіальними одиницями є досить глибоким.

4. Доцільно провести додаткові детальні дослідження щодо виявлення причин нерівномірності розвитку адміністративно-територіальних одиниць Харківської області та розробки методичних рекомендацій щодо стратегій розвитку окремих територій. ■

Валова продукція сільського господарства в Харківській області в 1990–2013 рр.

Показник	1990 р.			2000 р.			2013 р.		
	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %	Млн грн	Місце в Україні	Питома вага, %
Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.)	15632,8	3	5,5	8730,0	2	5,8	14644,5	6	5,8
Валова продукція тваринництва	7281,8	3	5,3	2747,1	7	4,7	3525,1	9	4,6
Валова продукція рослинництва	8351,0	3	5,7	5982,9	3	6,4	11119,4	3	6,3

Джерело: складено за даними [11].

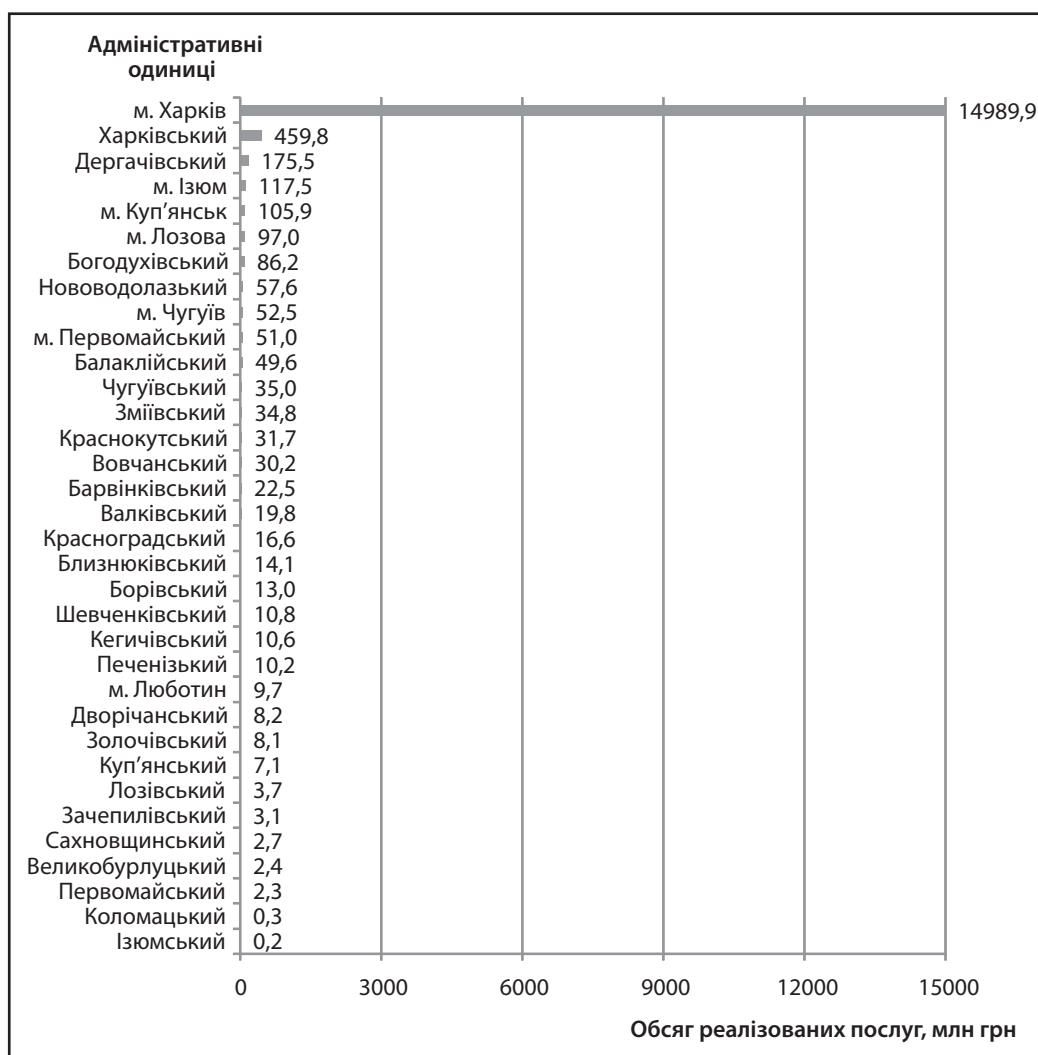

Рис. 4. Розподіл адміністративно-територіальних одиниць Харківської області за обсягом реалізованих послуг у 2013 р.

Джерело: укладено за даними [11].

Розвиток сфери послуг за адміністративно-територіальними одиницями Харківської області у 2005–2013 рр.

Адміністративна одиниця	2005 р.			2010 р.			2011 р.			2012 р.			2013 р.		
	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг	Млн грн	Питома вага в області, %	Ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Харківська область, у тому числі:	5180,6	100,0	-	11041,4	100,0	-	13250,2	100,0	-	14775,3	100,0	-	16539,5	100,0	-
Балаклійський	23,8	0,5	5	54,6	0,5	5	53,0	0,4	6	57,5	0,4	7	49,6	0,3	11
Барвнківський	1,1	0,0	28	9,0	0,1	18	12,4	0,1	15	17,2	0,1	14	22,5	0,1	16
Близнюківський	0,7	0,0	29	6,5	0,1	22	7,9	0,1	18	10,3	0,1	17	14,1	0,1	19
Богодухівський	2,4	0,0	22	6,2	0,1	24	5,7	0,0	24	6,4	0,0	26	86,2	0,5	7
Борівський	3,6	0,1	19	7,2	0,1	21	7,3	0,1	20	7,4	0,1	24	13,0	0,1	20
Валківський	2,4	0,0	21	9,2	0,1	17	10,0	0,1	17	13,8	0,1	16	19,8	0,1	17
Великобурлуцький	1,9	0,0	24	3,4	0,0	28	3,9	0,0	27	4,8	0,0	28	2,4	0,0	31
Вовчанський	5,6	0,1	13	14,2	0,1	13	25,9	0,2	12	33,8	0,2	12	30,2	0,2	15
Дворічанський	0,6	0,0	31	3,1	0,0	29	6,3	0,0	22	10,0	0,1	18	8,2	0,0	25
Дергачівський	39,1	0,8	4	86,4	0,8	4	127,5	1,0	5	185,0	1,3	3	175,5	1,1	3
Зачепилівський	0,5	0,0	32	2,4	0,0	32	3,5	0,0	29	3,9	0,0	29	3,1	0,0	29
Зміївський	15,1	0,3	6	34,4	0,3	7	40,3	0,3	10	38,0	0,3	11	34,8	0,2	13
Золочівський	3,7	0,1	18	8,9	0,1	19	10,2	0,1	16	8,9	0,1	20	8,1	0,0	26
Ізюмський	0,1	0,0	34	0,1	0,0	34	0,5	0,0	33	0,4	0,0	33	0,2	0,0	34
Кегичівський	11,8	0,2	9	4,0	0,0	26	2,7	0,0	32	2,7	0,0	32	10,6	0,1	22
Коломацький	0,6	0,0	30	0,4	0,0	33	0,3	0,0	34	0,4	0,0	34	0,3	0,0	33
Красноградський	6,7	0,1	10	13,7	0,1	14	15,8	0,1	14	16,2	0,1	15	16,6	0,1	18
Краснокутський	5,1	0,1	14	17,3	0,2	11	26,9	0,2	11	25,7	0,2	13	31,7	0,2	14
Куп'янський	1,1	0,0	27	6,4	0,1	23	3,6	0,0	28	6,4	0,0	25	7,1	0,0	27
Лозівський	1,1	0,0	26	3,9	0,0	27	3,4	0,0	31	3,5	0,0	30	3,7	0,0	28
Нововодолазький	3,0	0,1	20	15,6	0,1	12	5,0	0,0	25	8,0	0,1	23	57,6	0,3	8
Первомайський	0,1	0,0	33	10,5	0,1	16	4,0	0,0	26	9,2	0,1	19	2,3	0,0	32

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Печенізький	1,4	0,0	25	3,1	0,0	30	5,8	0,0	23	8,2	0,1	22	10,2	0,1	23
Сахновщинський	5,1	0,1	15	2,8	0,0	31	3,5	0,0	30	2,9	0,0	31	2,7	0,0	30
Харківський	169,9	3,3	2	312,7	2,8	2	346,3	2,6	2	433,6	2,9	2	459,8	2,8	2
Чугувський	3,9	0,1	17	5,4	0,0	25	6,5	0,0	21	47,2	0,3	10	35,0	0,2	12
Шевченківський	2,2	0,0	23	13,0	0,1	15	18,0	0,1	13	5,2	0,0	27	10,8	0,1	21
м. Харків	4759,8	91,9	1	10170,7	92,1	1	12058,4	91,0	1	13388,3	90,6	1	14989,9	90,6	1
м. Ізюм	12,5	0,2	8	24,8	0,2	9	155,1	1,2	3	110,7	0,7	4	117,5	0,7	4
м. Куп'янськ	64,9	1,3	3	93,2	0,8	3	127,6	1,0	4	105,9	0,7	5	105,9	0,6	5
м. Лозова	13,5	0,3	7	38,7	0,4	6	49,5	0,4	8	80,8	0,5	6	97,0	0,6	6
м. Лоботин	4,6	0,1	16	7,8	0,1	20	7,3	0,1	19	8,7	0,1	21	9,7	0,1	24
м. Первомайський	6,2	0,1	12	20,4	0,2	10	49,5	0,4	7	56,9	0,4	9	51,0	0,3	10
м. Чугув	6,5	0,1	11	31,7	0,3	8	46,7	0,4	9	57,4	0,4	8	52,5	0,3	9

Джерело: складено за даними [11].

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Варналії З. С.** Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / Національний ін-т стратегічних досліджень / З. С. Варналії (ред.), А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, Романюк, О. Ф. Романюк С. А. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
- 2. Кизим Н. А.** Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2007. – 204 с.
- 3. Кизим Н. А.** Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментарий оценки : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.
- 4.** Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.
- 5. Полякова О. Ю.** Підходи до експрес- і фундаментальної діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіонів / О. Ю. Полякова, І. В. Ярошенко, І. Б. Семігуліна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 52–57.
- 6. Ярошенко І. В.** Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. № 3. – С. 45–53.
- 7. Ярошенко І. В.** Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.
- 8.** Інвестиційний паспорт Харківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/harkiv_dlya_saytu_0.pdf
- 9.** Північно-східний економічний район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.
- 10.** Статистичний збірник «Регіони України 2013». Частина I, II. – К., 2014.
- 11.** Харківська область у 2013 році : статистичний щорічник / Головне управління статистики у Харківській області. – Харків, 2014.

REFERENCES

“Investytsiyni pasport Kharkivskoi oblasti” [Investment passport Kharkiv region]. http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/harkiv_dlya_saytu_0.pdf

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniiu sotsialnoy napriazhennosti v regionakh strany* [Software and targeted approach to the governance of social tensions in the country]. Kharkiv: INZhEK, 2007.

Kizim, N. A., Raevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomenost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskie osnovy i instrumentariy otsenki* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological framework and assessment tools]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; INZhEK, 2011.

Poliakova, O. Yu., Yaroshenko, I. V., and Semyhulina, I. B. “Pidkhody do ekspres- i fundamentalnoi diahnostryky problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv” [Approaches to rapid diagnosis and fundamental problems of socio-economic development]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 52-57.

“Pivnichno-skhidnyi ekonomichniy raion” [Northeast Economic Region]. <http://uk.wikipedia.org>

Regionalnaia politika stran ES [Regional policy of the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

Statystychny zbirnyk “Rehiony Ukrainy 2013”, vol. 1-2. Kyiv (2014).

Statystychny shchorichnyk Kharkivskoi oblasti za 2013 rik [Statistical Yearbook of the Kharkiv region in 2013]. Kharkiv: Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti, 2014.

Інвестиції зарубіжних країн в економіку районів Харківської області у 2000 р. та 2013 р.

Адміністративна одиниця	2000 р.		2013 р.	
	Тис. дол. США	Питома вага в області, %	Тис. дол. США	Питома вага в області, %
Харківська область, у тому числі:	98 844,0	100	2 216 326,0	100
м. Харків	89 088,9	90,13	1 751 395,1	79,02
Балаклійський район	1 728,9	1,75	4 015,2	0,18
Барвінківський район	–	–	990,4	0,04
Валківський район	582,8	0,59	1 840,7	0,08
Великобурлуцький район	–	–	505,4	0,02
Вовчанський район	–	–	1 809,8	0,08
Дергачівський район	402,6	0,41	35 747,2	1,61
Зміївський район	2 628,2	2,66	1 977,5	0,09
Лозівський район	–	–	38,6	0,00
Первомайський район	736,9	0,75	2 538,9	0,11
Печенізький район	–	–	6 250,6	0,28
Харківський (без м. Люботин)	3 675,8	3,72	189 085,9	8,53
Чугуївський (без м. Чугуєв)	–	–	202 736,7	9,15
Шевченківський район	–	–	1 171,0	0,05

Джерело: складено за даними [11].

Таблиця 8

Виробництво промислової, сільськогосподарської продукції та послуг в Харківській області у розрахунку на одну особу

Адміністративно-територіальна одиниця	Обсяг реалізованої промислової продукції на 1 особу за 2013 р., тис. грн	Місце в області	Обсяг сільськогосподарської продукції на 1 особу за 2012 р., тис. грн	Місце в області	Обсяг реалізованих послуг на 1 особу за 2013 р., тис. грн	Місце в області
1	2	3	4	5	6	7
Харківська область	22,90	–	4,4	–	6,04	–
Балаклійський	89,47	1	3,1	10	0,22	11
Барвінківський	1,23	20	2,3	18	0,06	26
Близнюківський	–	–	2,7	14	0,09	19
Богодухівський	8,11	10	2,3	19	0,07	21
Борівський	...	...	2,0	22	0,30	8
Валківський	1,59	19	4,3	1	0,40	5
Великобурлуцький	...	...	3,3	8	0,07	23
Вовчанський	5,70	12	2,4	17	0,16	14
Дворічанський	1,21	21	3,5	6	0,05	28
Дергачівський	32,95	4	1,0	25	0,23	10
Зачепилівський	–	–	3,0	11	0,07	22
Зміївський	57,91	2	1,8	23	0,16	16
Золочівський	...	...	3,0	12	0,16	15
Ізюмський	...	...	0,9	26	0,01	33
Кегічівський	0,32	22	4,0	3	0,09	18
Коломацький	...	...	2,0	21	0,03	31
Красноградський	3,21	15	2,7	15	0,29	9
Краснокутський	1,94	18	2,2	20	0,17	13

1	2	3	4	5	6	7
Куп'янський	...	...	3,4	7	0,03	32
Лозівський	...	...	2,7	13	0,07	25
Нововодолазький	7,56	11	2,4	16	0,05	29
Первомайський	...	...	3,9	4	0,01	34
Печенізький	3,71	14	1,6	24	0,04	30
Сахновщинський	...	...	4,1	2	0,09	20
Харківський	39,64	3	0,9	27	0,06	27
Чугуївський	28,52	5	3,2	9	0,07	24
Шевченківський	...	...	3,6	5	0,10	17
м. Харків	24,14	6	–	–	10,33	1
м. Ізюм	2,43	17	–	–	0,40	6
м. Куп'янськ	14,68	8	–	–	0,46	4
м. Лозова	17,12	7	–	–	0,66	2
м. Люботин	2,89	16	–	–	0,18	12
м. Первомайський	13,35	9	–	–	0,65	3
м. Чугуїв	4,33	13	–	–	0,37	7

Примітка: ... – інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Джерело: складено за даними [11].

Varnalij, Z. S. et al. *Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.

Yaroshenko, I. V. "Svitovyi ta vitchyzniani dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv" [National and international support to troubled regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79-86.

Yaroshenko, I. V. "Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain Yevropeiskoho Soiuzu" [Analysis of socio-economic development of problem regions of the European Union]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45-53.